

ชีวิตและการเอาตัวรอดของชาวเวียดนามอพยพ
ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนของประเทศไทย ทศวรรษ 1940 – 1960¹
Life and Survival of Vietnamese Refugees in Upper Northeastern Thailand,
1940s - 1960s

วีรภัทร ผิวผ่อง^{2*}
Weerapat Piwphong

(Received: June 28, 2022; Revised: August 25, 2022; Accepted: August 29, 2022)

บทคัดย่อ

ในทศวรรษ 1940 -1960 ชาวเวียดนามอพยพในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนของไทยเป็นกลุ่มผู้ลี้ภัยที่ถูกจับตามองหรือเฝ้าระวังเป็นพิเศษจากรัฐไทยด้วยความสงสัยว่าเกี่ยวข้องกับลัทธิคอมมิวนิสต์ที่รัฐบาลไทยถือว่าเป็นภัยคุกคามสำคัญ ชาวเวียดนามอพยพจึงต้องเผชิญกับอุปสรรคมากมายในการดำรงชีวิต ทั้งจากการกระทำของรัฐและประชาชนในพื้นที่ ชีวิตของชาวเวียดนามในฐานะ “ญวนอพยพ” จึงดูเหมือนเปราะบาง ไร้ซึ่งหลักประกัน และความมั่นคงในชีวิต อย่างไรก็ตาม ชาวเวียดนามอพยพมีวิธีในการดิ้นรนเอาตัวรอด และแสวงหาความมั่นคงในชีวิต เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในประเทศไทยได้อย่างปกติสุขที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

บทความนี้มุ่งศึกษาประเด็นการต่อสู้เพื่อเอาตัวรอดของชาวเวียดนามอพยพภายใต้แรงกดดันและความรุนแรงในรูปแบบต่าง ๆ อันเป็นผลมาจากนโยบาย ทัศนคติ การกระทำของรัฐบาลไทย และผู้คนในชุมชน โดยวิเคราะห์จากตัวอย่างชีวิตของชาวเวียดนามอพยพบางราย เพื่อเข้าใจการดิ้นรนเอาตัวรอดของชาวเวียดนามอพยพในภาพรวม หลักฐานที่ใช้ศึกษาเป็นหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรที่เกี่ยวข้องกับชาวเวียดนามอพยพ เช่น บันทึกคำให้การในคดีความของชาวเวียดนามอพยพ และจดหมายร้องเรียนของชาวเวียดนามอพยพจากการศึกษาพบว่า เพื่อเอาตัวรอดจากสถานการณ์ต่าง ๆ ชาวเวียดนามอพยพใช้วิธีการต่าง ๆ เช่น อาศัยความสัมพันธ์กับชาวไทยในพื้นที่หรือความสัมพันธ์ระหว่างชาวเวียดนามอพยพด้วยกันเอง นอกจากนี้ ยังใช้ช่องว่างทางกฎหมายและการหลบเลี่ยงกฎหมายด้วยวิธีต่าง ๆ เพื่อให้สามารถประกอบอาชีพ และดำเนินชีวิตต่อไปได้ อีกทั้งใช้วิธีเขียนจดหมายร้องเรียนเรื่องที่ไม่เป็นธรรมหรือความเดือดร้อนในการดำเนินชีวิตไปยังรัฐบาลไทยและหน่วยงานนานาชาติที่กำกับดูแลชาวเวียดนามอพยพที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยอีกด้วย

คำสำคัญ: ชาวเวียดนามอพยพ ภัยคุกคาม คอมมิวนิสต์ การดำเนินชีวิต การเอาตัวรอด

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญาโทฉบับที่ เรื่อง “จากผู้พลัดถิ่น สู่ “ญวนอพยพ”: ชีวิตของชาวเวียดนามในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนของประเทศไทย ค.ศ. 1945 – 1976” ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจาก “ทุนอุดหนุนวิทยานิพนธ์สำหรับนิสิต” บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้รับการอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (ทุนวิจัยมหาบัณฑิต วช. ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ จากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2564)

² นิสิตบัณฑิตศึกษา ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จ.กรุงเทพมหานคร 10330

Graduate Student, Department of History, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, Bangkok, 10330 Thailand.

* Corresponding author, E-mail: I_AM_SEAS@hotmail.com

Abstract

During the 1940s to the 1960s, Vietnamese refugees in Upper Northeastern Thailand were a group of refugees under close surveillance by the Thai state. This group was under suspicion due to their ties to communism, which the Thai government deemed a major threat. As a result, Vietnamese refugees faced many obstacles to their livelihoods due to the actions of the government and local people. The life of Vietnamese people as 'Yuan Oppayop' (Vietnamese refugees) seemed to be fragile, as well as lacking in security and stability. However, Vietnamese refugees used all possible means to survive and seek security to live in Thailand as normally as possible.

This article aims to examine the issue of the Vietnamese refugees' struggle for survival under various forms of pressure and violence resulting from government policies, attitudes, and actions, as well as those of the people in their communities. This article analyzes some Vietnamese refugees' lives to understand Vietnamese refugees' survival problems. Documentary evidence relating to Vietnamese refugees is used, such as their complaints and petition letters. The research found that to survive in a variety of difficult situations, the Vietnamese refugees used their relationships with local Thais or fellow Vietnamese within their communities. They also used legal loopholes and circumvented the law in various ways. In addition, they submitted petitions regarding injustices or distress in their lives to the Thai government or international agencies involved in the supervision of Vietnamese refugees in Thailand.

Keywords: Vietnamese refugees, Threat, Communism, Living, Survival

บทนำ

“...ในวันเกิดเหตุตอนค่ำฝนตกหนัก ฝนหยุดนานประมาณครึ่งชั่วโมง นายเชื่องจึงถูกนำตัวไป ขณะนั้นแสงเดือนสลัว ๆ เป็นวันขึ้น 10 ค่ำ หรือ 11 ค่ำจำไม่ได้แน่ จำได้แต่ว่าเป็นวันข้างขึ้นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ รุ่งเช้าขึ้นข้าฯ จึงได้ไปแจ้งให้ผู้ใหญ่บ้านทราบว่ามีข้าฯ ถูกจับไป . . . ได้เคยติดต่อขอทราบเรื่องทางเจ้าหน้าที่ตำรวจจังหวัดนครพนมแล้ว ก็ได้รับแจ้งในระยะต่อมาว่า ทางเจ้าหน้าที่ตำรวจไม่ทราบเรื่อง ตรวจสอบแล้วไม่ปรากฏหลักฐานในทางราชการว่าเป็นการปฏิบัติการณ์ของเจ้าหน้าที่ฝ่ายใด” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (1) มท.3.1.7.4/67)

นายเชื่องเป็นชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ที่หมู่บ้านกลาง ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม ชื่อในภาษาเวียดนามของเชื่อง คือ เคื่อง ฝามดิญ (Phạm Đình Khuong, ต่อจากนี้จะเรียกว่า เคื่อง) ไม่มีหลักฐานว่า เคื่องอพยพเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่เมื่อไร แต่หลักฐานแวดล้อมอื่น ๆ สันนิษฐานได้ว่า เคื่องน่าจะอพยพเข้ามาในช่วงกลางทศวรรษ 1940 และมีความเป็นไปได้มากกว่า เคื่องจะอพยพเข้ามาในช่วงเดียวกับการอพยพระลอกใหญ่ของชาวเวียดนามเมื่อ ค.ศ. 1946 เคื่องแต่งงานอยู่กับภรรยาชาวเวียดนาม สัญชาติไทยถูกคนหัวปีของทั้งสองเกิดที่ประเทศไทยเมื่อ ค.ศ. 1947 เคื่องทำมาหาเลี้ยงชีวิตตนเองและครอบครัวด้วยการเลี้ยงหมู รับจ้าง ตัดเย็บเสื้อผ้า ค้าขาย และลงทุนเป็นหุ้นส่วนในกิจการเดินรถโดยสาร เคื่องใช้ชีวิตในนครพนมเรื่อยมากระทั่งถูกจับกุมโดยเจ้าหน้าที่ไม่ทราบฝ่ายเมื่อ ค.ศ. 1966 (ครอบครัวของเคื่อง

ให้การในบันทึกสอบสวนว่า เป็นกลุ่มคนที่แต่งกายคล้ายทหาร และใช้รถยนต์แบบทหาร (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (1) มท.3.1.7.4/67)) หลังจากนั้น ครอบครัวไม่ทราบชะตากรรมของเคื่อง

ชาวเวียดนามอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา (Goscha, 1999, p. 14) โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนซึ่งตั้งอยู่ใกล้ประเทศไทย เวียดนาม ใน “เอกสารกวีเห็บ” ซึ่งเป็นเอกสารที่แสดงให้เห็นถึงการติดต่อกันระหว่างราชสำนักเวียดนามกับลาวระบุว่า มีชาวเวียดนามเข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตเมืองนครพนมตรงกับช่วงอยุธยาตอนปลาย (ฉันทน์ ธิ, 2000, pp. 100, 117) และในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวช่วงประมาณ ค.ศ. 1862 มีชาวเวียดนามที่ลี้ภัยจากการถูกคุกคามทางศาสนาเข้ามาอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพิ่มมากขึ้น (ผู้สื จันทวิมล, 2541, น. 32) ชาวเวียดนามที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยกลุ่มนี้ มักจะเรียกโดยรวมว่า “ชาวเวียดนามเก่า” หรือ “ญวนเก่า” แยกออกจากชาวเวียดนามที่อพยพเข้ามาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งถูกเรียกว่า “ชาวเวียดนามใหม่” หรือ “ญวนใหม่” หรือที่หน่วยงานราชการไทยเรียกว่า “ญวนอพยพ” ดังในกรณีของเคื่อง

คำว่า “ญวนอพยพ” เป็นคำที่ถูกกำหนดขึ้นและใช้โดยกระทรวงมหาดไทย (สัญญาทิพย์ ศรีพนา, 2548, น. 4) สำหรับใช้เรียกชาวเวียดนามที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยขนานใหญ่เมื่อ ค.ศ. 1946 ชาวเวียดนามอพยพ³ จำนวนมากเหล่านี้เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ทำมาหากินในหลายพื้นที่ของไทย แต่พื้นที่ที่มีชาวเวียดนามอพยพอาศัยอยู่มากที่สุด คือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ชาวเวียดนามอพยพถูกจับตาจากรัฐไทยเป็นอย่างมากเพราะรัฐไทยเป็นกังวลและสงสัยว่า คนกลุ่มนี้จะมีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มคอมมิวนิสต์เวียดนาม⁴ ซึ่งขณะนั้นได้เข้ามาแทรกซึมในประเทศไทยเพื่อดำเนินการต่อสู้กับชาติมหาอำนาจที่เข้ามา

³ ในบทความฉบับนี้ผู้วิจัยจะเรียกกลุ่ม “ญวนอพยพ” ว่า “ชาวเวียดนามอพยพ” เนื่องจากในปัจจุบันนั้นได้เริ่มมีนักวิชาการบางส่วนออกมาวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับการเรียกชาวเวียดนามว่า “ญวน” ว่าเป็นคำที่ไม่เหมาะสม เพราะถือเป็นคำที่เรียกชาวเวียดนามในลักษณะเชิงดูหมิ่นเหยียดหยาม และชาวเวียดนามในประเทศไทยเองนั้นก็ไม่พอใจในการถูกเรียกว่า “ญวน” (พวงทอง รุ่งสวัสดิทรัพย์ ภวรัตน์, 2549, น. 148) แม้ว่าในความเป็นจริงแล้ว คำว่า “ญวน” ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนไม่ได้ถือเป็นคำที่ถูกแต่อย่างใด ถือเป็นคำปกติที่ใช้เรียกกลุ่มชาวเวียดนาม หรือชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม มีหน้าซ้ำชาวไทยเชื้อสายเวียดนามในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนยังนิยมเรียกตัวเองว่า “ญวน” อีกด้วย

นอกจากนี้การถอดความคำว่า “ญวนอพยพ” ในภาษาอังกฤษนั้นจะใช้คำว่า “Vietnamese Refugees” ซึ่งในเอกสารราชการงานวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับชาวเวียดนามอพยพในไทยล้วนแล้วแต่ใช้คำนี้แทนความหมายญวนอพยพแทบทั้งสิ้น แม้ว่าหากแปลให้ถูกต้องแล้วนั้นคำว่า Vietnamese Refugees ควรหมายความว่า “ญวนลี้ภัย” มากกว่า “ญวนอพยพ” แต่รัฐบาลไทยก็ยืนยันการใช้คำดังกล่าว พร้อมกันนั้นกรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศของไทยยังเคยมีคำชี้แจงไปยังกรมการเมืองด้วยว่า “...ชาว “ญวนอพยพ” นี้ไม่ใช่ “ญวนลี้ภัย” แต่เป็นชาวญวนอพยพที่เข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรไทยโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมือง (ตามสนธิสัญญาเจนีวา “ผู้ลี้ภัย” หมายถึงบุคคลที่หลบหนีออกจากประเทศของตนเพราะความเกรงกลัวจะถูกประหัตประหารด้วยเหตุผลทางเชื้อชาติ ศาสนา หรือการเมือง) “ญวนอพยพ” นี้จึงไม่เป็นคนต่างด้าวตามกฎหมาย เพราะเหตุนี้ “ญวนอพยพ” จึงมีฐานะทางกฎหมายในส่วนที่เกี่ยวกับสนธิสัญญาเจนีวา ฯ ค.ศ. 1951 ต่างกันกับฐานะในส่วนที่เกี่ยวกับกฎหมายไทย...” นอกจากนี้ กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย ยังระบุอีกว่า ไม่ควรขอความช่วยเหลือจากการข้าหลวงใหญ่ผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติ เนื่องจากเป็นองค์กรที่เพิ่งกำเนิดมาไม่นาน ยังไม่เป็นที่รู้จักดี และหากตกลงรับความช่วยเหลือ อาจจะได้รับความยุ่งยากภายหลัง เพราะหน้าที่ของสำนักงานนี้เกี่ยวข้องโดยตรงต่อผู้ลี้ภัย แต่ฝ่ายไทยไม่ถือว่า ชาว “ญวนอพยพ” คือ “ญวนลี้ภัย” ซึ่งข้อขัดแย้งนี้อาจจะเป็นปัญหายุ่งยากต่อไทยได้ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต 90.3.3.1/14)

⁴ เวียดนาม (Việt Minh) ย่อมาจาก Việt Nam Độc lập Đồng minh แปลว่า สันนิบาตเพื่อเอกราชเวียดนาม เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นในประเทศจีนเมื่อ ค.ศ. 1941 โดยพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนที่มีโฮจิมินห์เป็นผู้นำ วัตถุประสงค์หลักของขบวนการเวียดนามคือ เพื่อรวบรวมแนวร่วมจากประชาชนทุกกลุ่มการเมือง ทุกชนชั้น ดำเนินการต่อสู้เรียกร้องอิสรภาพจากจักรวรรดินิยมฝรั่งเศสและญี่ปุ่นที่เข้ามายึดครองเวียดนาม โดยมีพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนเป็นผู้นำหลักในการดำเนินงาน จนกระทั่งในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1945 เมื่อญี่ปุ่นพ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่ 2 เวียดนามได้ถือโอกาสตั้งคณะกรรมการปฏิวัติเฉพาะกาลขึ้น และประกาศเอกราชเมื่อวันที่ 2 กันยายน ค.ศ. 1945 จัดตั้งประเทศชื่อว่าสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม ที่มีพรรคอินโดจีนบริหารประเทศเต็มรูปแบบ อย่างไรก็ตามด้วยเพราะสงครามระหว่างเวียดนามและฝรั่งเศสยังคงดำเนินต่อไป ขบวนการเวียดนามจึงยังคงดำเนินงานต่อสู้เพื่อเอกราช มีการปรับเปลี่ยนทางองค์กรหลายครั้งด้วยกัน เช่น เมื่อ ค.ศ. 1946 มีการขยายฐานองค์กรความร่วมมือในการต่อสู้เพื่อเอกราชโดยตั้งเป็นขบวนการ Liên Việt (Hội Liên Hiệp Quốc dân Việt Nam - สันนิบาตเพื่อการรวมชาติเวียดนาม) และเมื่อ ค.ศ. 1951 เมื่อพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน มีมติเปลี่ยนชื่อพรรคเป็นพรรคลาวต่ง หรือ พรรคแรงงานเวียดนาม (Đảng Lao Động Việt Nam)

ทำสงครามกับเวียดนาม ชาวเวียดนามอพยพจึงเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของชาติ เป็นเหตุให้ได้รับความยากลำบากในการดำเนินชีวิตแทบจะตลอดช่วงชีวิต นับตั้งแต่ที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยเมื่อช่วงทศวรรษ 1940 เรื่องราวของเคื่องจึงเป็นตัวอย่างที่ดีที่แสดงให้เห็นถึงชีวิตของชาวเวียดนามอพยพที่ต้องเผชิญกับการถูกคุกคามจากเจ้าหน้าที่รัฐ

เรื่องราวเกี่ยวกับชาวเวียดนามอพยพเป็นเรื่องที่ได้รับการสนใจศึกษาทางวิชาการอย่างกว้างขวาง มีงานจำนวนมากที่ศึกษาชาวเวียดนามอพยพในหลายด้านด้วยกัน โดยเฉพาะด้านนโยบายของรัฐบาลไทยที่มีต่อชาวเวียดนามอพยพ และในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แต่หากพิจารณาชาวเวียดนามอพยพที่ถูกจับตาเป็นพิเศษในฐานะภัยคุกคามความมั่นคง มีคำถามที่สำคัญคำถามหนึ่ง คือ ชาวเวียดนามอพยพดำเนินชีวิตอยู่อย่างไรในสภาพการณ์เช่นนี้ ใช้วิธีการอย่างไรในการเอาตัวรอดจากการจับจ้องมองดูอย่างหวาดระแวงของรัฐไทย คำถามเช่นนี้ไม่มีใครได้รับความสำคัญและยังไม่มีใครตอบให้ชัดเจนในการศึกษาก่อนหน้านี้ บทความนี้จึงต้องการที่จะศึกษาเกี่ยวกับประเด็นการดิ้นรนเอาตัวรอดของชาวเวียดนามอพยพเป็นหลัก โดยศึกษาชาวเวียดนามอพยพในฐานะผู้กระทำ มิใช่เป็นเพียงผู้ถูกกระทำ หรือศึกษาในฐานะที่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของนโยบายรัฐหรือความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเท่านั้น เพื่อให้เห็นภาพชีวิตการดิ้นรนเอาตัวรอดของชาวเวียดนามอพยพได้อย่างชัดเจนในฐานะผู้กระทำและไม่ถูกกลืนหายไปด้วยประเด็นใหญ่อื่น ๆ

อย่างไรก็ตาม การศึกษาประวัติศาสตร์เกี่ยวกับผู้อพยพมีข้อจำกัดในเรื่องของหลักฐาน หลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรมีอยู่จำนวนไม่มาก เนื่องจากชาวเวียดนามอพยพในประเทศไทยมีลักษณะเช่นเดียวกับกลุ่มผู้อพยพอื่น ๆ โดยเฉพาะในเอเชียที่ไม่นิยมจดบันทึกเรื่องราวของตนเอง อีกทั้งผู้อพยพบางส่วนก็เป็นกลุ่มที่ไม่รู้หนังสือทำให้ไม่สามารถบันทึกเรื่องราวของตนเองได้ (Amrith, 2011, p. 15) ข้อจำกัดดังกล่าวทำให้ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ของชาวเวียดนามอพยพจำนวนมากต้องใช้หลักฐานประเภทประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) เป็นหลัก

ตัวอย่างงานที่ศึกษาชาวเวียดนามอพยพโดยใช้ประวัติศาสตร์บอกเล่า เช่น งานเรื่อง “เหวียด เกี่ยวในประเทศไทยกับความสัมพันธ์ไทย-เวียดนาม” ของ ธัญญาทิพย์ ศรีพนา สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวเวียดนามอพยพในประเทศไทย อีกทั้งยังมีเนื้อหาที่กล่าวถึงการติดต่อกันระหว่างชาวเวียดนามอพยพกับญาติพี่น้องเดิมที่ประเทศเวียดนาม โดยใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวเวียดนามอพยพรุ่นต่าง ๆ ค่อนข้างมากที่สำคัญ คือ ไม่ได้มีการศึกษาเพียงกลุ่มชาวเวียดนามอพยพที่ยังอาศัยอยู่ในประเทศไทยแต่เพียงเท่านั้น แต่ยังศึกษาจากกลุ่มเวียดนามอพยพที่ถูกส่งกลับไปยังประเทศเวียดนามอีกด้วย นอกจากนี้ ยังมีงานวิทยานิพนธ์เรื่อง การขยายบทบาททางเศรษฐกิจของชาวเวียดนามอพยพ ในเขตเทศบาลเมืองนครพนมตั้งแต่ พ.ศ. 2488 ถึง 2553 ของศรัญญา สุขรี ซึ่งใช้ข้อมูลสัมภาษณ์โดยเน้นศึกษาชาวเวียดนามอพยพโดยพิจารณาในแง่มุมเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมเป็นสำคัญ และยังมีงานที่ผลิตขึ้นโดยประชาชนในพื้นที่อย่างงานเรื่อง คนไทยเชื้อสายเวียดนามในนครพนม ซึ่งจัดทำโดยโครงการสื่อสารสร้างสรรค์เพื่อวัฒนธรรมคนไทยเชื้อสายเวียดนาม อ.เมือง จ.นครพนม โดยงานชิ้นนี้ได้ศึกษาชาวไทยเชื้อสายเวียดนามในมิติทางประวัติศาสตร์ทั้งการตั้งถิ่นฐาน

ก็ได้มีการรวมขบวนการ Việt Minh และ Liên Việt เข้าด้วยกันเป็น แนวร่วมปิตุภูมิแห่งชาติ (Mặt trận Liên Hiệp quốc dân Việt Nam) และดำเนินงานต่อสู้จนได้รับชัยชนะจากฝรั่งเศสโดยสมบูรณ์เมื่อ ค.ศ. 1954 ไม่เพียงเท่านั้นในสงครามอินโดจีนครั้งที่ 2 ที่ต่อสู้กับสหรัฐอเมริกา พรรคแรงงานเวียดนามได้มีมติจัดตั้งแนวร่วมปลดปล่อยแห่งชาติเวียดนามใต้ หรือ ที่รู้จักกันในนาม Việt Cộng ขึ้นในปี 1960 ขบวนการ Việt Cộng นี้ก็เริ่มต้นมาจากกลุ่ม Việt Minh ที่อยู่ในบริเวณเวียดนามใต้ และใช้รูปแบบการดำเนินงานของเวียดนามใต้เป็นต้นแบบการเคลื่อนไหว (นิษฐนาถ นิลดี, 2555, น. 58, 109 - 110) จะเห็นได้ว่า แม้ขบวนการเวียดนามใต้จะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบขององค์กรหลายครั้งด้วยกัน มีทั้งเปลี่ยนชื่อ ควบรวม และเป็นส่วนขยายไปยังองค์กรจัดตั้งอื่น ๆ แต่จะเห็นได้ว่า เวียดนามใต้ คือ กลุ่มที่มีบทบาทสำคัญของคอมมิวนิสต์เวียดนามเสมอมา ดังนั้น จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ในเอกสารราชการของไทยตลอดช่วงทศวรรษ 1940 - 1970 เมื่อเอ่ยถึงชาวเวียดนามที่เป็นคอมมิวนิสต์ก็มักจะกล่าวว่าเป็น “พวกเวียดนามใต้” หรือ “พวกสนับสนุนเวียดนามใต้” นั่นเอง

ประเพณี วิถีชีวิต และการดำรงอยู่ของคนไทยเชื้อสายเวียดนาม โดยศึกษาผ่านการสัมภาษณ์ชาวไทยเชื้อสายเวียดนามสูงอายุจำนวนหนึ่งจากทั้ง 7 ชุมชนในจังหวัดนครพนม งานเหล่านี้ล้วนมีคุณูปการในการบันทึกความทรงจำประสบการณ์ของชาวเวียดนามอพยพในประเทศไทย ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นข้อมูลที่มีคุณค่าทั้งสิ้น แต่ภาพชีวิตของชาวเวียดนามที่ปรากฏในงานเหล่านี้มักจะเป็นในลักษณะของชีวิตที่ต่อสู้ อดทนต่อความยากลำบาก ยังไม่เห็นภาพชีวิตการดิ้นรนเอาตัวรอดของชาวเวียดนามอพยพที่ชัดเจนเท่าใดนัก ทั้งนี้อาจด้วยเพราะข้อจำกัดของการใช้ข้อมูลสัมภาษณ์ที่ผู้ให้สัมภาษณ์อาจไม่สามารถให้รายละเอียดการดิ้นรนเอาตัวรอดได้ทั้งหมด เนื่องจากมีการกระทำผิดกฎหมายหรือใช้ช่องว่างทางกฎหมายในการเอาตัวรอด

แม้งานที่ศึกษาชาวเวียดนามอพยพแทบทั้งหมดในประเทศไทยจะใช้หลักฐานที่เป็นประวัติศาสตร์บอกเล่าเป็นหลัก แต่ก็มีการศึกษาโดยใช้หลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรอยู่ด้วยเช่นกัน เช่น งานเรื่อง “นโยบายชาวเวียดนามอพยพของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2491-2500” ของธณันท์ บุนนวรรณา แต่งานชิ้นนี้ก็นำไปประเดิมเรื่องการเปลี่ยนแปลงและการดำเนินนโยบายของรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงครามที่มีต่อชาวเวียดนามอพยพ แม้จะมีประเด็นเกี่ยวกับการลุกขึ้นตอบโต้ต่อนโยบายรัฐของชาวเวียดนามอยู่ด้วย แต่ก็ยังให้ภาพการดิ้นรนเอาตัวรอดของชาวเวียดนามอพยพที่ไม่ชัดเจนเท่าใดนัก ด้วยเพราะไม่ใช่ข้อเสนอลำดับของงาน นอกจากนี้ยังมีงานที่ศึกษาเกี่ยวกับการควบคุมจัดการชาวเวียดนามอพยพอย่างงานเรื่อง “ญวนอพยพ” ของ ขจิตถัย บุรุษพัฒน์ และงานเรื่อง “ญวนอพยพกับความมั่นคงของชาติ” ของวิภาญ จำปีศรี งานทั้งสองชิ้นนี้ใช้ข้อมูลหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นข้อมูลให้กับรัฐในการจัดการควบคุมชาวเวียดนามอพยพ ด้วยเพราะผู้เขียนเป็นข้าราชการในหน่วยงานเกี่ยวกับความมั่นคงของรัฐในช่วงเวลานั้น ภาพของชาวเวียดนามอพยพที่ปรากฏในงานเหล่านี้ จึงเป็นในลักษณะของภัยคุกคามความมั่นคงของชาติมากกว่าที่จะเป็นการศึกษาชาวเวียดนามอพยพในฐานะของผู้กระทำ

ด้วยเหตุนี้เพื่อให้ภาพการดิ้นรนเอาตัวรอดต่อแรงกดดันต่าง ๆ ของชาวเวียดนามอพยพมีความชัดเจนมากขึ้นในฐานะของผู้กระทำในทางประวัติศาสตร์ หลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรจึงเป็นสิ่งที่ควรนำขึ้นมาพิจารณาใหม่ในการศึกษาประวัติศาสตร์ชาวเวียดนามอพยพ แม้ว่า จะไม่มีหลักฐานขั้นต้นที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่เขียนโดยชาวเวียดนามอพยพโดยตรง แต่ก็มีหลักฐานลายลักษณ์อักษรประเภทอื่น ๆ ที่สามารถนำมาใช้ศึกษาได้ เช่น กรณีของเคื่อง พบว่า มีหลักฐานของทางราชการ เป็นบันทึกคำให้การคดีของเคื่องซึ่งเก็บรักษาไว้ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรุงเทพฯ ในแฟ้มกระทรวงมหาดไทย (1) มท.3.1.7.4/67 เอกสารชุดนี้ประกอบด้วย บันทึกการสอบปากคำพยานในที่เกิดเหตุและผู้ที่เกี่ยวข้อง คนในครอบครัวของเคื่อง และนายฮึงดว๋าน ซึ่งถูกเจ้าหน้าที่จับกุมไปในคราวเดียวกับเคื่อง เอกสารชุดนี้ เป็นหลักฐานสำคัญที่มีความ “พิเศษ” เนื่องจากเป็นหลักฐานขั้นต้นประเภทลายลักษณ์อักษรที่บันทึกจากปากคำของชาวเวียดนามอพยพเองที่แสดงรายละเอียดในหลากหลายด้านเกี่ยวกับชีวิตของชาวเวียดนามอพยพ นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรอื่น ๆ ที่สามารถนำมาใช้ในการศึกษาเรื่องของเคื่องและครอบครัวของเขาเป็นการเฉพาะ และเรื่องของชาวเวียดนามอพยพเป็นการทั่วไป เช่น จดหมายร้องเรียน หลักฐานเหล่านี้แม้ว่าจะไม่ให้ภาพที่ชัดเจน แต่ภาพอันเลือนรางนี้ได้ทั้งร่องรอยให้สามารถสืบสาวเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีการดิ้นรนเอาตัวรอดของชาวเวียดนามอพยพในประเทศไทยในช่วงเวลานี้ได้

ชื่อ นามสกุล และสัญชาติของชาวเวียดนามอพยพ

ภรรยาของเคื่องให้การไว้เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน ค.ศ. 1966 ว่า เธอเป็นชาวเวียดนามที่มีสัญชาติไทย (เชื้อชาติเวียดนาม สัญชาติไทย) ต่างจากเคื่องสามีของเธอที่เป็นชาวเวียดนามอพยพ ไม่ได้รับสัญชาติไทย

ทั้งคู่มียุค 10 คน ทั้งหมดใช้ชื่อและนามสกุลแบบคนไทยตามผู้เป็นแม่ แม้ตามประเพณีเวียดนามลูกต้องใช้ นามสกุลของพ่อ น่าสนใจว่า เหตุใดลูกทั้ง 10 คนจึงใช้นามสกุลของแม่แทนที่จะใช้นามสกุลของพ่อ

ลูกทั้ง 10 คนของเคื่องเกิดในประเทศไทยในระหว่าง ค.ศ. 1947-1965 หากพิจารณาตามพระราชบัญญัติ สัญชาติทุกฉบับที่บังคับใช้ในช่วงเวลาดังกล่าว ลูกทั้ง 10 คนของเคื่องมีสัญชาติไทย ตามพระราชบัญญัติ สัญชาติ⁵ แม้ว่า เคื่องผู้เป็นพ่อเป็นคนต่างด้าว⁶ ชื่อและนามสกุลของลูกทั้ง 10 คนของเคื่องเป็นชื่อและนามสกุล แบบไทย ลักษณะนี้ต่างไปจากลูกหลานชาวเวียดนามอพยพจำนวนหนึ่ง ที่แม้ว่าจะมีสัญชาติไทยแต่ใช้ชื่อและ นามสกุลเป็นทางการแบบเวียดนามในเอกสารราชการ หรือใช้ชื่อแบบไทยนามสกุลแบบเวียดนาม เห็นได้จาก ในรายงานการจับกุมยวณที่ประชุมกันที่บ้านนายกิม แซ่ฟาม จำนวน 58 คนในข้อหาชุมนุมโดยไม่ได้รับอนุญาต เมื่อ ค.ศ. 1970 ซึ่งในจำนวนผู้ถูกจับกุมนั้นมีเยาวชนอายุระหว่าง 15-35 ปี ทั้งสิ้น 47 ราย แต่ละรายนั้นมี ลักษณะการใช้ชื่อและนามสกุลแตกต่างกันไป บางรายใช้ทั้งชื่อสกุลตามแบบเวียดนามบางรายมีชื่อ เป็นภาษาไทย แต่เขียนนามสกุลตามแบบเวียดนาม ซึ่งมีทั้งที่ใช้ตามแบบสกุลเวียดนามดั้งเดิม และที่ใช้คำว่า แซ่หน้าสกุลภาษาเวียดนาม เช่น แซ่เหวียน แซ่เจิ่น แซ่โค เป็นต้น อย่างไรก็ตามแม้จะมีการใช้นามสกุลที่มี รูปแบบแตกต่างกันออกไป แต่ในเอกสารฉบับนี้ระบุว่า เยาวชนทั้ง 47 รายนั้น มีเพียงรายเดียวที่มีสัญชาติ เวียดนาม ส่วนอีก 46 รายนั้นล้วนแล้วแต่เป็นลูกหลานชาวเวียดนามอพยพที่มีสัญชาติไทยทั้งสิ้น (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (1) มท.3.1.7.4/61)

ชาวเวียดนามอพยพนั้นโดยมากจะมีลักษณะการดำเนินชีวิตที่แตกต่างจากประชาชนท้องถิ่นทั่วไป กล่าวคือ ยังพยายามรักษาอัตลักษณ์ความเป็นเวียดนามเอาไว้อย่างมากทั้งการแต่งกาย ประเพณี วัฒนธรรม รวมถึงภาษา ด้วยเพราะสำนึกว่า ตนนั้นเป็น “ผู้พลัดถิ่นเพียงชั่วคราว” ที่จะต้องเดินทางกลับแผ่นดินเกิด คือ ประเทศเวียดนามเมื่อถึงเวลาที่เหมาะสม แต่การที่ชาวเวียดนามเลือกที่จะขอสัญชาติไทย หรือให้ลูกหลาน ตัวเองถือสัญชาติไทย รวมถึงมีชื่อสกุลแบบคนไทยอย่างกรณีลูกทั้ง 10 คนของเคื่องนั้น คงเป็นด้วยเหตุผล เกี่ยวกับการติดต่อราชการ หรือการได้สิทธิ์ต่าง ๆ ตามกฎหมาย เพราะเล็งเห็นว่า จะต้องอยู่ในประเทศไทย เป็นระยะเวลาที่ยาวนานแม้จะ “เพียงชั่วคราว” ก็ตาม อย่างไรก็ตาม กรณียุคของเคื่องอาจมีเหตุผลทางการเมือง ประกอบ เพราะมีหลักฐานว่า เคื่องเกี่ยวข้องกับขบวนการเวียดนามห์ อีกทั้งมีรายงานการวิจัยยืนยันว่า มีชาวเวียดนามอพยพบางคนบางกลุ่มใช้ชื่อและสกุลแบบไทย “เพื่อถือเอาความเป็นไทยปกปิดอำพราง

⁵ มาตรา 7 ของพระราชบัญญัติสัญชาติ พุทธศักราช 2495 [ค.ศ. 1952] ระบุว่า บุคคลดังต่อไปนี้ย่อมได้สัญชาติไทยโดยการเกิด 1) ผู้เกิดโดยบิดา เป็นคนไทย ไม่ว่าจะเกิดในหรือนอกราชอาณาจักรไทย 2) ผู้เกิดโดยมารดาเป็นคนไทย แต่ไม่ปรากฏบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายหรือบิดาไม่มีสัญชาติ ไม่ว่าจะเกิดในหรือนอกราชอาณาจักรไทย 3) ผู้เกิดในราชอาณาจักร (พระราชบัญญัติสัญชาติ พุทธศักราช 2495, 2495) ความในมาตรานี้ถูกแก้ไขโดย พระราชบัญญัติสัญชาติ พุทธศักราช 2496 [ค.ศ. 1953] โดยแก้ไขข้อความมาตรา 7 ข้อ 2) และ 3) จากเดิมแก้ไขเป็น 2) ผู้เกิดนอกราชอาณาจักร ไทยโดยมารดาเป็นผู้มีสัญชาติไทย แต่ไม่ปรากฏบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายหรือบิดาไม่มีสัญชาติ และ 3) ผู้เกิดในราชอาณาจักรโดยมารดาเป็นคนไทย (พระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2496, 2496) ต่อมามาตรา 7 ก็ได้รับการแก้ไขอีกครั้งโดย พระราชบัญญัติสัญชาติ พุทธศักราช 2499 [ค.ศ. 1956] แก้ไขเป็น 1) ผู้เกิดโดยบิดาเป็นคนไทย ไม่ว่าจะเกิดในหรือนอกราชอาณาจักรไทย 2) ผู้เกิดนอกราชอาณาจักรไทย โดยมารดา เป็นคนไทย แต่ไม่ปรากฏบิดาที่ชอบด้วยกฎหมาย หรือบิดาไม่มีสัญชาติไทย 3) ผู้เกิดในราชอาณาจักรไทย (พระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ 3) พุทธศักราช 2499, 2499) และท้ายที่สุด พระราชบัญญัติสัญชาติชุดนี้ (พุทธศักราช 2495 - 2499) [ค.ศ. 1952 - 1956] ได้ถูกยกเลิกในวันที่ 4 สิงหาคม ค.ศ. 1965 โดย พระราชบัญญัติสัญชาติ พุทธศักราช 2508 [ค.ศ. 1965] ซึ่งในมาตรา 7 เกี่ยวกับผู้ที่ได้รับสัญชาติไทยในพระราชบัญญัติ สัญชาติฉบับนี้ได้ระบุว่า 1) ผู้เกิดโดยบิดาเป็นผู้มีสัญชาติไทย ไม่ว่าจะเกิดในหรือนอกราชอาณาจักรไทย 2) ผู้เกิดนอกราชอาณาจักรไทยโดยมารดา เป็นผู้มีสัญชาติไทย แต่ไม่ปรากฏบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายหรือบิดาไม่มีสัญชาติ 3) ผู้เกิดในราชอาณาจักรไทย (พระราชบัญญัติสัญชาติ พุทธศักราช 2508, 2508) พระราชบัญญัติสัญชาติ พุทธศักราช 2508 [ค.ศ. 1965] นั้นได้ประกาศใช้เป็นระยะเวลานานพอสมควร จนกระทั่งมาถูกแก้ไขเพิ่มเติม อีกครั้งโดยประกาศคณะปฏิวัติ 337 ลงวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2515 [ค.ศ. 1972]

⁶ ในมาตรา 8 ของพระราชบัญญัติสัญชาติ พุทธศักราช 2508 [ค.ศ. 1965] นั้น ระบุว่าหากเกิดในราชอาณาจักรไทย โดยบิดาและมารดาเป็นต่างด้าว ย่อมไม่ได้สัญชาติไทย ถ้าขณะที่เกิดบิดาหรือมารดาเป็น 1) หัวหน้าคณะผู้แทนทูต หรือเจ้าหน้าที่ในคณะผู้แทนทูต 2) หัวหน้าคณะผู้แทนทางกงสุล หรือเจ้าหน้าที่ในคณะผู้แทนกงสุล 3) พนักงานหรือผู้เชี่ยวชาญขององค์การระหว่างประเทศ 4) คนในครอบครัวซึ่งเป็นญาติอยู่ในความอุปการะ หรือคนใช้ซึ่งเดินทางจากต่างประเทศมาอยู่กับบุคคลใน (1) (2) หรือ (3) (พระราชบัญญัติสัญชาติ พุทธศักราช 2508, 2508)

การเคลื่อนไหวทางการเมืองของตนเองและพรรคพวก ยากที่เจ้าหน้าที่จะสืบติดตามพฤติกรรม” (วิชา ประสานเกลียว และคณะ, 2521, น. 18)

แม้ว่า ผู้ที่เกิดในราชอาณาจักรไทยจะได้สัญชาติไทยตามพระราชบัญญัติสัญชาติ พุทธศักราช 2495 แต่เนื่องจากชาวเวียดนามอพยพนั้นเป็นกลุ่มที่ภาครัฐจับตามอง และควบคุมมากเป็นพิเศษ การได้มาซึ่งสัญชาติไทยจึงถูกควบคุมเพิ่มมากขึ้นด้วยระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ เช่นในหนังสือราชการกระทรวงมหาดไทย ระบุว่า “ชาวเวียดนามอพยพไม่ถือเป็นคนต่างด้าวแต่เป็นบุคคลที่เข้ามาในราชอาณาจักรโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ดังนั้นจึงไม่ให้สัญชาติไทยกับบุตรของชาวเวียดนามอพยพ และไม่มีสิทธิ์ที่จะขอบัตรประจำตัวประชาชน” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (1) มท.3.1.7.4/61) ความเห็นเช่นนี้สอดคล้องกับข้าราชการในสภาความมั่นคงแห่งชาติอย่างขจัดภัย บุรุษพัฒน์ ที่มีความเห็นว่า “โดยธรรมเนียมปฏิบัติระหว่างประเทศ ลูกหลานชาวเวียดนามอพยพในประเทศไทยไม่มีสิทธิ์จะได้รับสัญชาติไทย” (ขจัดภัย บุรุษพัฒน์, 2521, น. 21)⁷

นอกจากนี้ หลัง ค.ศ. 1967 เป็นต้นมายังมีการงดต่ออายุและยึดใบสำคัญประจำตัวต่างด้าวสำหรับชาวเวียดนามที่มีใบประจำตัวคนต่างด้าว และให้ออกเป็นบัตรคนถาวรอพยพแทน ซึ่งมีลักษณะคล้ายบัตรประชาชน มีกำหนดอายุ 6 ปี ไม่เพียงเท่านั้น ใน ค.ศ. 1972 ทางกรมไทยยังได้มีประกาศคณะปฏิวัติถอนสัญชาติไทยที่เคยให้ชาวเวียดนามอพยพและลูกหลานที่ได้รับสัญชาติไทยโดยการเกิดในราชอาณาจักร คงไว้แต่เพียงสถานะถาวรอพยพเท่านั้น (ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 337, 2515) ซึ่งลูกทั้ง 10 คนของเคื่องและภรรยาของเคื่องก็ไม่ใช่นักเรียน

เนื่องจากการได้สัญชาติไทยมาพร้อมกับการได้รับสิทธิ์ตามกฎหมาย ความสะดวกในการติดต่อกับหน่วยงานราชการ และความสะดวกในการดำเนินชีวิต เมื่อต้องเผชิญกับปฏิบัติการของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้มงวดกับการได้สัญชาติ หรือมากยิ่งขึ้นไปกว่านั้น คือ การเพิกถอนสัญชาติ ชาวเวียดนามอพยพจำนวนหนึ่งจึงดิ้นรนในหลายวิถีทางเพื่อให้ได้สัญชาติไทยทั้งของตนเองหรือของลูกหลาน โดยใช้วิธีการต่าง ๆ ซึ่งเป็นการหลบเลี่ยงกฎหมาย ดังนี้ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต.90.3.3.1/16)

1. ขอจดทะเบียนเป็นบุตรบุญธรรมของคนไทย
2. มอบบุตรให้คนไทยแล้วแจ้งเกิดเป็นบุตร
3. ให้เด็กที่เกิดมาไปอยู่กับคนไทยแล้วเพิ่มทะเบียนแจ้งว่าเป็นบุตรหลาน
4. ขอใช้ชื่อคนไทยในทะเบียนบ้านแล้วแจ้งย้าย
5. สมมติทะเบียนคนตาย
6. มารดาเป็นคนไทย บิดาเป็นชาวเวียดนาม บุตรใช้นามสกุลมารดาขอทำบัตรประชาชน
7. หลีกเลี่ยงงานแต่งงานกับคนไทย แล้วจดทะเบียนเป็นคนไทย
8. ดำเนินการขอสถานะต่างด้าวก่อนแล้วขอเปลี่ยนเป็นสัญชาติไทยในภายหลัง
9. แจ้งชื่อเป็นคนไทย เมื่อมีการสำรวจทะเบียนราษฎรหรือแจ้งตักสำรวจ
10. ขอใช้สกุลร่วมกับคนไทย

⁷ ในงานเรื่องปัญหาของการได้สัญชาติไทยภายหลังการเกิด: กรณีศึกษาชาวเวียดนามอพยพ ชันบุตรและชันหลาน ของ อัญญา วสนา ยังได้รับเอาไว้อีกด้วยว่า โดยหลักการการได้มาซึ่งสัญชาติตามกฎหมายระหว่างประเทศนั้นลูกหลานชาวเวียดนามอพยพทั้งหมดที่เกิดในประเทศไทยนั้นควรที่จะได้สัญชาติไทย เพราะอยู่ในเกณฑ์การได้รับสัญชาติไทยโดยการเกิดตามหลักดินแดน (Jus Soli) และได้สัญชาติไทยภายหลังการเกิดไม่ว่าจะเป็นโดยการสมรส โดยการแปลงชาติ (Naturalization) หรือ โดยคำสั่งของฝ่ายบริหาร แต่อย่างไรก็ตามการให้สัญชาตินั้นก็ถือเป็นอำนาจของรัฐที่สามารถกำหนดเงื่อนไขเกี่ยวกับหลักการของการได้มาหรือการเสียซึ่งสัญชาติไป (อัญญา วสนา, 2558, น. 90-91) กรณีของชาวเวียดนามอพยพจึงเป็นกรณีการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาของสัญชาติที่น่าสนใจเพราะตามหลักการลูกหลานชาวเวียดนามอพยพควรจะได้รับสัญชาติแต่กลับไม่ได้รับสัญชาติตามหลักการเพราะรัฐไม่จัดให้อยู่ในเงื่อนไขที่ต้องได้รับสัญชาติที่ถูกต้องตามกฎหมาย

จะเห็นว่า การได้สัญชาติไทยของชาวเวียดนามอพยพนั้นไม่สามารถทำได้ด้วยตนเองเพียงฝ่ายเดียว หรืออาศัยเพียงความช่วยเหลือจากคนเวียดนามด้วยกัน หากแต่ต้องอาศัยความช่วยเหลือจากคนไทยหรือเจ้าหน้าที่รัฐบางคน ด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน เช่น เป็นคนที่รู้จักหรือคุ้นเคยกันมาก่อน จึงรับลูกหลานชาวเวียดนามอพยพเป็นลูก บ้างก็รับฝากในนาม บ้างก็รับเลี้ยงดูกันจริง ๆ (ศรีธัญญา สุขรี, 2557, น. 138) แต่หลายกรณีเป็นการช่วยเหลือเพราะ “เจตนาทุจริตเพื่อแสวงผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นรายบุคคล” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต 90.3.3.1/16) คำว่า “เจตนาทุจริตเพื่อแสวงผลประโยชน์ส่วนตัว” หมายความว่า เจ้าหน้าที่รัฐหรือคนไทยในพื้นที่นั้นได้รับผลตอบแทนจากชาวเวียดนามอพยพ ซึ่งผลตอบแทนดังกล่าวอาจมาในรูปของทรัพย์สินเงินทอง เพราะชาวเวียดนามอพยพหลายครอบครัวนั้น แม้จะเป็นผู้อพยพ แต่มีทรัพย์สินเงินทองมั่งคั่งมากกว่าครอบครัวชาวไทย หรือ เจ้าหน้าที่รัฐบางครอบครัวเสียอีก (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (1) มท.3.1.7.4/55)

การประกอบอาชีพของชาวเวียดนามอพยพขณะอาศัยอยู่ในประเทศไทย

นอกจากการควบคุมการได้สัญชาติของชาวเวียดนามอพยพและลูกหลานของคนเหล่านั้น รัฐไทยยังมีนโยบายควบคุมและจำกัดการประกอบอาชีพของชาวเวียดนามอพยพ แต่ก็เช่นเดียวกับการได้สัญชาติ แม้ว่าจะถูกควบคุมและจะเต็มไปด้วยข้อจำกัด ชาวเวียดนามอพยพบางส่วนก็สามารถแสวงหาทรัพย์สินเงินทองจนมั่งคั่งกว่าครอบครัวชาวไทย เป็นเรื่องที่น่าสนใจว่า ชาวเวียดนามอพยพประกอบอาชีพอย่างไร ขณะที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย

ชีวิตของเคื่องก่อนอพยพเข้ามาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยไม่ปรากฏในหลักฐานประเภทใด ๆ การประกอบอาชีพของเคื่องในประเทศไทยก็ไม่สามารถใช้เป็นหลักฐานที่บ่งบอกถึงอาชีพของเคื่องก่อนหน้านี้ เพราะผู้อพยพมักจะปรับเปลี่ยนอาชีพไปตามบริบทและสถานการณ์ที่ตนเผชิญ หากมีโอกาสกลุ่มผู้อพยพก็มักจะประกอบอาชีพเดิมที่เคยทำมา แต่หากไม่มีโอกาสที่จะทำอาชีพเดิมแล้วนั้นก็ต้องเลือกทำงานใดก็ได้ที่ตนมีความสามารถที่จะทำได้ (Stein, 1979, p. 27)

สิ่งหนึ่งที่กำหนดว่า ชาวเวียดนามอพยพจะประกอบอาชีพอะไรนั้นมีความเกี่ยวพันอย่างมากกับกฎหมายและนโยบายของรัฐบาลไทยในแต่ละยุคสมัย ในช่วงแรกที่ “ชาวเวียดนามใหม่” อพยพเข้ามาเมื่อ ค.ศ. 1946 นั้น มีพระราชกฤษฎีกากำหนดอาชีพและวิชาชีพไว้สำหรับเฉพาะคนไทย (ฉบับที่ 3) พุทธศักราช 2487 (ค.ศ. 1944) ห้ามชาวต่างด้าวประกอบอาชีพเพียง 3 อาชีพ คือ การทำหรือการหล่อพระพุทธรูป การทำเครื่องเงิน และการทำเครื่องถม แต่ในอีก 5 ปีต่อมา คือ ใน ค.ศ. 1949 ก็มีกฎหมายฉบับใหม่กำหนดอาชีพที่ห้ามชาวต่างด้าวทำ 10 อาชีพ (รวมอาชีพต้องห้าม 3 อาชีพแรก และเพิ่มมาอีก 7 อาชีพต้องห้าม)⁸ หลังจากนั้นก็มีกฎหมายออกมาใหม่อีก 3 ฉบับ เพิ่มอาชีพที่ห้ามมิให้ชาวต่างด้าวทำอีก 7 อาชีพ ดังนั้น นับตั้งแต่ ค.ศ. 1949-1972 ชาวเวียดนามอพยพ จึงมีอาชีพต้องห้ามที่ไม่สามารถทำได้รวมทั้งสิ้น 17 อาชีพ และใน ค.ศ. 1973 รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ก็ประกาศใช้กฎหมายฉบับใหม่ คือ พระราชกฤษฎีกากำหนดงานในอาชีพและวิชาชีพที่ห้ามคนต่างด้าวทำ พุทธศักราช 2516 (ค.ศ. 1973) ซึ่งกำหนดอาชีพที่ห้ามคนต่างด้าว

⁸ มาตรา 4 แห่งพระราชกฤษฎีกากำหนดอาชีพและวิชาชีพไว้สำหรับเฉพาะคนไทย พุทธศักราช 2492 กำหนด 10 อาชีพที่สงวนไว้เฉพาะคนไทย ห้ามมิให้ชาวต่างด้าวทำ ได้แก่ การทำหรือการหล่อพระพุทธรูป, การทำเครื่องเงิน, การทำเครื่องถม, การขับซิมรณจักรยานสามล้อรับจ้าง, การขับซิมรณจักรยานสามล้อยนต์สาธารณะ, การขับรถยนต์สาธารณะ, การทำนา (เว้นการปลูกข้าวในร่องสวน), การทำนาเกลือ, การตัดผม และการเรียงพิมพ์อักษรไทย (พระราชกฤษฎีกากำหนดอาชีพและวิชาชีพไว้สำหรับเฉพาะคนไทย พุทธศักราช 2492. (2492, 15 กุมภาพันธ์). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 66 ตอนที่ 10. หน้า 57)

ทำไว้มากถึง 39 อาชีพ (พระราชกฤษฎีกากำหนดงานในอาชีพและวิชาชีพที่ห้ามคนต่างด้าวทำ พุทธศักราช 2516, 2516, น. 14-15)

ภรรยาของเคื่องได้ให้ข้อมูลว่า เคื่องเลี้ยงหมูเป็นอาชีพหลัก และยังรับตัดเย็บเสื้อผ้า ค้าขาย และลงทุนเป็นหุ้นส่วนในกิจการเดินรถโดยสารอีกด้วย อาชีพเกือบทั้งหมดที่เคื่องทำในระยะเวลา 2 ทศวรรษ ที่อยู่ในสถานะผู้อพยพในประเทศไทย (ราว ค.ศ. 1946-1966) เป็นอาชีพที่ชาวเวียดนามอพยพสามารถทำได้ มีบางอาชีพที่ยังกำกวมหรือไม่มีความชัดเจนว่า เป็นอาชีพต้องห้ามสำหรับคนที่ไม่ใช่คนไทยหรือไม่

อาชีพหลักของเคื่อง คือ การเลี้ยงหมูซึ่งถือเป็นอาชีพเกษตรกรรมประเภทหนึ่งซึ่งไม่ใช่อาชีพที่สงวนไว้สำหรับคนไทย อาชีพเกี่ยวกับเกษตรกรรมนั้นนับเป็นอาชีพที่ชาวเวียดนามจำนวนมากยึดถือเป็นอาชีพหลัก นับตั้งแต่อพยพเข้ามาคราวแรก ๆ จนเมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 1950 ชาวเวียดนามอพยพที่สะสมทุน จากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมก็เริ่มขยายขยายอาชีพของตนไปสู่การค้าขาย เริ่มจากการค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ จนเป็นพ่อค้าคนกลางที่นำสินค้าจากในเมืองมาขายในตำบลหรือหมู่บ้านที่ตนอาศัยอยู่ (ศรีัญญา สุทธิ, 2557, น. 118-119) เช่นเคื่องเองก็อยู่ในหมู่บ้านที่ตั้งห่างจากตัวเมือง 28 กิโลเมตร “การซื้อขายของ ขายของบ้าง” ของครอบครัวเคื่องนั้น จึงอาจหมายถึงการนำสินค้าจากในเมืองมาขายในหมู่บ้านในลักษณะพ่อค้าคนกลางก็เป็นได้เพราะเคื่องเองนั้นเดินทางไปซื้อขายหมูในตัวเมืองนครพนมอยู่แล้ว

อาชีพถัดมาของครอบครัวเคื่องนั้น คือ “การรับเย็บเสื้อผ้า” ในพระราชกฤษฎีกากำหนดอาชีพและวิชาชีพไว้สำหรับเฉพาะคนไทย (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2495 (ค.ศ. 1952) นั้นกำหนดให้อาชีพการตัดเย็บเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มสตรีเป็นอาชีพสงวนสำหรับคนไทย ไม่มีหลักฐานว่า การรับเย็บเสื้อผ้าของครอบครัวเคื่อง เป็นการตัดเย็บเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มแบบใด หากว่า เป็นการตัดเย็บเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มทั้งของบุรุษและสตรี (ซึ่งก็มีความเป็นไปได้ว่า จะเป็นเช่นนั้น) น่าสนใจว่า เคื่องใช้วิธีใดในการเล็ดลอดข้อกฎหมายหรือการตรวจตราของเจ้าหน้าที่ หรือจะเป็นว่า ไม่มีการบังคับใช้กฎหมายนี้อย่างจริงจัง ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม อาชีพช่างตัดเย็บเสื้อผ้าเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่ชาวเวียดนามอพยพนิยมทำกันเป็นจำนวนมาก หลักฐานหนึ่งที่แสดงให้เห็น คือ รายงานเกี่ยวกับความเสียหายด้านทรัพย์สินของชาวเวียดนามจากสกลนคร และอุดรธานีที่ประสบอุบัติเหตุรถคว่ำระหว่างการเดินทางเพื่อลงเรือส่งตัวกลับเวียดนามเหนือ เมื่อ ค.ศ. 1962 นั้น พบว่า ทรัพย์สินของชาวเวียดนามหลายครอบครัวนั้น มีผ้าหลากหลายชนิด แต่ละชนิดก็มีจำนวนมากและราคาแพง (สภาอากาศไทย, แผ่นที่ 4 ปีกที่ 2, 2505) การมีผ้าหลากหลายชนิดและมีจำนวนมากเช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า ไม่ใช่เพียงเพื่อใช้ในครัวเรือนเท่านั้น แต่ใช้ในวัตถุประสงค์เพื่อการประกอบอาชีพ

ไม่เพียงแต่อาชีพเกี่ยวกับช่างเย็บผ้าเท่านั้น ชาวเวียดนามอพยพยังประกอบอาชีพช่างฝีมืออื่น ๆ ด้วย เช่น ช่างไม้ ช่างซ่อมรถจักรยานยนต์ วิทย์ โทรทัศน์ ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยช่วงต้นทศวรรษ 1960 นั้น ระบบเศรษฐกิจในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเริ่มเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วอันเนื่องมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ไทย ทำให้ความต้องการช่างฝีมือด้านต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ชาวเวียดนามอพยพจึงใช้โอกาสนี้ในการเลือกประกอบอาชีพด้านช่างฝีมือเพื่อสนองต่อความต้องการของตลาดแรงงาน (ศรีัญญา สุทธิ, 2557, น. 115)

นอกจากการเลี้ยงหมู รับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้า และค้าขาย การทำมาหาเลี้ยงชีพอีกอย่างหนึ่งของเคื่อง คือ การเข้าหุ้นในกิจการเดินรถโดยสาร หลักฐานเท่าที่มีอยู่ไม่ได้ให้รายละเอียดในเรื่องนี้ แต่อาจพออนุมานได้ว่าการประกอบอาชีพเลี้ยงหมูของเคื่องซึ่งทำให้เคื่องต้องเดินทาง “ออกไปเมืองหาซื้อหมูแรมคืนก็มี แต่ไม่เคยเกิน 1 คืน” ทำให้เคื่องคิดที่จะเข้าหุ้นในกิจการเดินรถโดยสาร และอาจเป็นการเดินรถโดยสารระหว่างหมู่บ้านกลางเข้าไปยังตัวเมืองนครพนม ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทั้งกับอาชีพเลี้ยงหมูของเคื่องด้วย

เคื่องมีฐานะทางการเงินที่ค่อนข้างมั่นคง เห็นได้จากก่อนที่จะถูกคุมตัวออกจากบ้านนั้น ลูกสาวของเคื่องให้การว่า “ข้าฯ เห็นมารดาข้าฯ เอาเงินส่งให้บิดาข้าฯ 360 บาท” (หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ, (1) มท.

3.1.7.4/67) ซึ่งหากเทียบกับอัตราค่าทองคำในขณะนั้น (ค.ศ. 1966) ที่ทองคำ 1 บาท มีมูลค่าเท่ากับ 414 บาท เงิน 360 บาทจึงถือเป็นจำนวนเงินที่ค่อนข้างมากทีเดียว ฐานะที่ค่อนข้างมั่นคงดังกล่าวน่าจะเป็นผลมาจากการประกอบอาชีพหลายอาชีพของเคื่องและครอบครัว ประกอบกับชาวเวียดนามอพยพนั้นไม่มีภาระที่จะต้องเสียภาษี (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต.90.3.3.1/16) ทำให้ชาวเวียดนามอพยพสามารถทำงานเก็บหอมรอมริบ และมีฐานะที่มั่นคงอยู่ในระดับของชนชั้นกลางเมื่อเปรียบเทียบกับชาวไทยในพื้นที่ (ไพฑูรย์ ดัสเช่, 2527, น. 41) เหมือนเช่นกรณีของครอบครัวเคื่องการมีฐานะที่มั่นคงนำมาซึ่งความเป็นอยู่ที่ดีและโอกาสที่จะซื้อความสะดวกสบายในการดำเนินการเรื่องต่าง ๆ ดังเช่นกรณีการได้มาซึ่งสัญชาติไทยเหมือนที่ได้กล่าวไปก่อนหน้านี้

นอกจากการใช้ฐานะทางเศรษฐกิจมาช่วยในการดำเนินชีวิตในกรณีของการได้สัญชาติ ชาวเวียดนามอพยพยังใช้อิทธิพลทางเศรษฐกิจของตนในการต่อรองกับรัฐด้วย ดังจะเห็นได้จากกรณีการจับกุมชาวเวียดนามอพยพที่หนองคายใน ค.ศ. 1959 เป็นเหตุให้กลุ่มชาวเวียดนามอพยพยื่นข้อเสนอขอให้รัฐปล่อยตัวญาติพี่น้องของตนที่ถูกจับกุม มิเช่นนั้นจะหยุดการค้าทั้งหมดในพื้นที่เทศบาลเมืองหนองคาย (สภากาชาดไทย, แฟ้มที่ 1 ปีกที่ 2, 2502) และใน ค.ศ. 1965 ประมาณ 1 ปีก่อนที่เคื่องจะถูกเข้าควบคุมตัวนั้น ยังปรากฏเหตุการณ์ที่ชาวเวียดนามอพยพนัดแนะกันเดินขบวนประท้วงและงดขายของเพื่อประท้วงรัฐบาลไทยที่ให้ผู้แทนสภากาชาดแห่งเวียดนามหนีออกจากประเทศไทย (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (1) มท.3.1.7.4/58) จะเห็นได้ว่าการงดขายสินค้าเพื่อประท้วงต่อรองกับภาครัฐของชาวเวียดนามอพยพไม่ว่าจะประสบความสำเร็จหรือไม่ก็ตามทำให้เกิดผลกระทบกับประชาชนในพื้นที่ เพราะชาวเวียดนามครอบครองพื้นที่กว่าร้อยละ 80 ของตลาดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน แต่วิธีการเช่นนี้อาจจะปรากฏไม่บ่อยนัก เนื่องด้วยไม่ใช่ชาวเวียดนามทุกรายที่สมัครใจยอมหยุดจำหน่ายสินค้าเพื่อประท้วง (สภากาชาดไทย, แฟ้มที่ 1 ปีกที่ 2, 2502)

ในอีกทางหนึ่ง ฐานะที่มั่นคงนำความยุ่งยากบางประการมาสู่ชาวเวียดนามอพยพ เพราะชาวเวียดนามอพยพนั้นถูกเพ่งเล็งจากรัฐมากเป็นพิเศษอยู่แล้ว โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเป็น “ภัยคอมมิวนิสต์” เอกสารราชการ รวมถึงเอกสารการบรรยายในหน่วยราชการจำนวนมากนั้นระบุตรงกันว่า ชาวเวียดนามอพยพให้การสนับสนุนพวกเวียดมินห์โดยการเรียไ้เงินและส่งไปช่วยเหลือ ดังนั้นครอบครัวชาวเวียดนามอพยพที่มีฐานะทางการเงินดีจึงถูกเพ่งเล็งจากรัฐมากเป็นพิเศษเพราะถูกมองว่า เป็นแกนนำหลักในการส่งเงินสนับสนุนเวียดมินห์ และบางกรณีอาจเกี่ยวข้องให้การสนับสนุนผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยด้วยนั่นเอง (วิชา ประสานเกลียว และคณะ, 2521, น. 15-16) ครอบครัวของเคื่องเองก็ตกอยู่ในภาวะดังกล่าวด้วยเช่นกัน เนื่องด้วยเอกสารราชการระบุอย่างชัดเจนว่า นายเคื่อง ฮว่างดีญ เป็นคนญวนอพยพชั้นหัวหน้าในเขตตำบลบ้านกลาง และเป็นผู้ฝึกฝั้ในลัทธิคอมมิวนิสต์ คอยรับการสนับสนุนด้านอาวุธ และการเงินจากพวกเวียดมินห์ แล้วนำมาช่วยเหลือผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย พฤติการณ์ทั้งหมดนั้นมีมานานแล้วแต่เจ้าหน้าที่ยังไม่มีความหลักฐานที่จะดำเนินคดีได้ ซึ่งนอกจากคำกล่าวหาของทางราชการนี้แล้ว ไม่มีหลักฐานอื่นใดที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เคื่องนั้นมีพฤติกรรมดังกล่าว แต่คงเพราะการเป็นที่เพ่งเล็งของรัฐเช่นนี้ จึงเป็นเหตุให้ก่อนหน้านี้อำนาจของเคื่องนั้น “ถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจตรวจค้น 2 ครั้ง สงสัยว่า มียาสูบ ผิดกฎหมายครั้งหนึ่ง อีกครั้งหนึ่งสงสัยจะมีสิ่งผิดกฎหมายในครอบครอง ทั้งสองครั้งไม่มีสิ่งผิดกฎหมาย ตามที่เจ้าพนักงานต้องการค้นและไม่ได้ถูกจับกุมด้วย” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (1) มท.3.1.7.4/67)

ไม่อาจทราบได้ว่า หลังจากที่ถูกจับกุมและหายสาบสูญไปนั้น ครอบครัวของเคื่องประกอบอาชีพใดต่อไป แต่หลังจากมีการประกาศใช้พระราชกฤษฎีกากำหนดงานในอาชีพและวิชาชีพที่ห้ามคนต่างด้าวทำ พุทธศักราช 2516 (ค.ศ. 1973) อาชีพที่เคยประกอบมาเป็นอาชีพหลักอย่างการเลี้ยงหมูนั้นกลายเป็นอาชีพผิดกฎหมาย เพราะในพระราชกฤษฎีกาฉบับดังกล่าวระบุว่า ห้ามชาวต่างด้าวทำงานกสิกรรม งานเลี้ยงสัตว์

งานป่าไม้ หรืองานประมง ยกเว้นงานที่ใช้ความชำนาญงานเฉพาะสาขา หรือ งานควบคุมดูแลฟาร์ม และยังมีข้อที่ระบุห้ามชาวต่างด้าวทำงานประดิษฐ์เครื่องแต่งกาย การรับเย็บเสื้อผ้าของครอบครัวเคื่องก็จะอาจจะถูกตีความว่า เป็นอาชีพที่ผิดกฎหมายไปด้วยเช่นกัน คงเหลือแต่เพียงอาชีพทำการค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้นที่ยังคงสามารถทำได้ แต่ก็มีข้อจำกัด คือ ไม่สามารถทำการค้าในลักษณะของการเร่ขายสินค้าได้ จึงมีความเป็นไปได้ว่า หลัง ค.ศ. 1973 เป็นต้นมา ครอบครัวเคื่องอาจยังชีพโดยการค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ต่อไป

อย่างไรก็ตาม ใช้ว่าเมื่อมีกฎหมายออกห้ามการทำงานเช่นนี้ชาวเวียดนามอพยพจะยอมยกเลิกอาชีพเดิมและทำตามกฎหมายอย่างง่าย มีกรณีที่ชาวเวียดนามอพยพต่อสู้ดิ้นรนเพื่อให้ได้ประกอบอาชีพเดิมต่อไป โดยอาศัยความช่วยเหลือจากชาวไทย โดยการใช้อุปสรรคสิทธิในการประกอบอาชีพ เช่น ใช้ชื่อคนอื่นแทนในการขอจดทะเบียนพาณิชย์ หรือ การครอบครองอสังหาริมทรัพย์ การดำเนินการโดยหลบเลี่ยงกฎหมาย เช่นนี้เหมือนกรณีของการได้มาซึ่งสัญชาติ คือ ต้องใช้ทรัพย์สินตอบแทนคนไทยที่ให้การช่วยเหลือ หรืออาจต้องยอมเสียเปรียบในการประกอบธุรกิจ นอกจากนี้การกระทำเช่นนี้ต้องอาศัยซึ่งความไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่างชาวเวียดนามอพยพ กับคนไทยที่ให้การช่วยเหลือค่อนข้างมาก เพราะเป็นการเสี่ยงอย่างยิ่งต่อการถูกฉ้อโกง ดังปรากฏมีครอบครัวชาวเวียดนามจำนวนมากที่ถูกโกงจนสิ้นเนื้อประดาตัว และต้องเสี่ยงไปประกอบอาชีพนอกเขตพื้นที่ที่รัฐบาลกำหนด (พิสิฐ อำนาจเงินตรา, 2560, น. 218) เมื่อพิจารณาดังนี้แล้ว จึงอาจเป็นไปได้ ที่ครอบครัวของเคื่องที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง ทั้งคนไทยและคนเวียดนามอพยพด้วยกัน อาจจะเลือกทางเลือกในการใช้อุปสรรคสิทธิในการประกอบอาชีพ เพื่อให้สามารถประกอบอาชีพต้องห้ามต่าง ๆ ได้โดยเฉพาะอาชีพค้าขายซึ่งเป็นรายได้หลักของครอบครัวเคื่อง และเป็นอาชีพที่นิยมของชาวเวียดนามอพยพส่วนใหญ่

จะเห็นได้ว่า ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพของเคื่องนั้น เกี่ยวพันอย่างลึกซึ้งกับนโยบายของรัฐที่มีต่อชาวต่างด้าวและชาวเวียดนามอพยพ นโยบายดังกล่าวนี้ไม่เพียงแต่เฉพาะนโยบายที่เกี่ยวข้องโดยตรงเกี่ยวกับอาชีพอย่างพระราชกฤษฎีกากำหนดอาชีพและวิชาชีพไว้สำหรับเฉพาะคนไทยเท่านั้น แต่ยังรวมถึงนโยบายอื่น ๆ อย่างการให้สัญชาติไทย ซึ่งส่งผลให้เจ้าหน้าที่รัฐรวมถึงประชาชนไทยในท้องถิ่นนั้นสามารถใช้ประโยชน์จากนโยบายเหล่านี้แสวงประโยชน์จากชาวเวียดนามอพยพได้ แต่ตัวของเคื่องเองนั้นก็คงเป็นเช่นเดียวกับชาวเวียดนามอพยพอื่น ๆ ที่สามารถดิ้นรนเอาตัวรอดได้ด้วยฐานะทางการเงินของตนและด้วยบทบาททางเศรษฐกิจในพื้นที่ที่อาศัยอยู่ และใช้บทบาททางเศรษฐกิจนั้นในการต่อรองกับรัฐไทยเมื่อเกิดปัญหาขึ้นในระหว่างชาวเวียดนามอพยพกับรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐ แต่ก็ก็เป็นเครื่องมือที่ใช้ไม่ได้ผลเสมอไป ชาวเวียดนามอพยพจึงมีวิธีการที่หลากหลายในการรับมือกับปัญหาซึ่งกระทบต่อการใช้ชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการรวมตัวกันเป็นรายกรณีเพื่อขัดขวางการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐหากมีชาวเวียดนามอพยพในชุมชนถูกจับกุม หรือการเขียนจดหมายร้องเรียนไปยังหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากและสามารถใช้เป็นหลักฐานลายลักษณ์อักษรให้ภาพความพยายามดิ้นรนเพื่อการมีชีวิตที่เป็นปกติของชาวเวียดนามอพยพ

จดหมายร้องเรียน: ช่องทางในการแสดงตัวตนและส่งเสียงไปถึงผู้มีอำนาจ

แม้ไม่อาจทราบได้ชัดเจนว่า การเขียนจดหมายร้องเรียนของชาวเวียดนามอพยพนั้นเริ่มต้นครั้งแรกเมื่อใด แต่ในช่วงต้นที่อพยพเข้ามาคือ ใน ค.ศ. 1946 ไม่มีจดหมายร้องเรียน จากชาวเวียดนามอพยพเนื่องจากเป็นช่วงระยะแรกที่เข้ามาอาศัยในประเทศไทย อีกทั้งรัฐบาลไทยในช่วงเวลานั้นก็ให้การต้อนรับ ช่วยเหลือเป็นอย่างดี การเขียนจดหมายร้องเรียนอาจเกิดขึ้นครั้งแรกในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม สมัยที่ 2 (ค.ศ. 1948-1957) ซึ่งมีนโยบายจัดการควบคุมชาวเวียดนามอพยพที่เข้มงวดมากขึ้น ทำให้ชาวเวียดนามอพยพได้รับผลกระทบในการดำเนินชีวิต อย่างไรก็ตาม จดหมายฉบับแรก ๆ ที่เขียนถึงรัฐบาลนั้นไม่ใช่จดหมายร้องเรียน

เรื่องความไม่เป็นธรรม หรือการได้รับการปฏิบัติอย่างไม่ถูกต้องแต่เป็นเรื่องนโยบายต่างประเทศของรัฐบาลไทย เนื่องด้วยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ประกาศรับรองรัฐบาลลาวด้ายใน ค.ศ. 1950 (ชนันท์ บุนนรรณ, 2545, น. 77)

จดหมายร้องเรียนของชาวเวียดนามอพยพเรื่องได้รับการปฏิบัติอย่างไม่ถูกต้องเป็นธรรมนั้น อาจเกิดขึ้นครั้งแรกตั้งแต่ ค.ศ. 1951 เป็นต้นมา ในปีดังกล่าวเริ่มมีการควบคุมชาวเวียดนามอพยพอย่างเคร่งครัดมากขึ้น และมีการสอดส่องดูแลชาวเวียดนามอพยพอย่างใกล้ชิด (วิชาญ จำปีศรี, 2516, น. 39-40) ซึ่งกระทบต่อการดำเนินชีวิตของชาวเวียดนามอพยพโดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่รัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีนโยบายโยกย้ายชาวเวียดนามอพยพไปยังพื้นที่อื่น ๆ ให้ห่างไกลจากจังหวัดชายแดนใกล้กับประเทศลาว เช่น จังหวัดหนองคาย สกลนคร นครพนม อุดรธานี ได้มีข้อร้องเรียนจากชาวเวียดนามอพยพส่งมายังรัฐบาลทำให้รัฐบาลต้องระงับการโยกย้ายไว้ก่อน ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ว่า “[...] ความแห้งแล้งของจังหวัดเพชรบูรณ์เป็นที่ปรากฏ ชาวเวียดนามอพยพจึงได้ยื่นคำร้องขอไม่ไป ดังนั้นแผนการดังกล่าวจึงต้องระงับไว้ก่อน” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท.2.3)

อย่างไรก็ตาม คงไม่สามารถกล่าวได้เสียทีเดียวว่า ข้อเรียกร้องของชาวเวียดนามอพยพนั้นส่งผลอย่างใหญ่หลวงต่อการตัดสินใจของรัฐบาลไทย เพราะหลังจากรัฐบาลเปลี่ยนนโยบายอพยพชาวเวียดนามไปยังจังหวัดเพชรบูรณ์เป็นอพยพไปยังจังหวัดสุราษฎร์ธานีและพัทลุงแทนนั้น ก็ปรากฏว่า มีชาวเวียดนามอพยพประท้วงและเขียนจดหมายร้องเรียนเช่นกัน (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท.0201.2.1.42/1) แต่รัฐบาลเองก็ยังยืนยันดำเนินการตามนโยบายใหม่ แต่กระนั้นด้วยเพราะปฏิกิริยาของชาวเวียดนามอพยพทำให้รัฐบาลต้องออกแถลงการณ์หรือคำชี้แจงของกระทรวงมหาดไทยแจกจ่ายไปยังกลุ่มชาวเวียดนามอพยพก่อนที่จะเคลื่อนย้ายไปยังจังหวัดพัทลุงและสุราษฎร์ธานีเมื่อ ค.ศ. 1953 และจังหวัดร้อยเอ็ดและกาฬสินธุ์เมื่อ ค.ศ. 1954 เพื่อสร้างความเข้าใจในนโยบายการเคลื่อนย้ายของรัฐบาล

จดหมายร้องเรียนหรือข้อร้องเรียนต่าง ๆ ของชาวเวียดนามอพยพจะได้รับการตอบสนองที่ดีจากรัฐบาลหรือไม่ อย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับบริบทแวดล้อมต่าง ๆ ในแต่ละช่วงเวลา เมื่อรัฐบาลไทยมีแผนจะส่งชาวเวียดนามอพยพกลับไปสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (เวียดนามเหนือ) เมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. 1960 การจัดการชาวเวียดนามอพยพจึงไม่ใช่เรื่องเฉพาะภายในของประเทศไทย แต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (เวียดนามเหนือ) สาธารณรัฐเวียดนาม (เวียดนามใต้) และองค์การระหว่างประเทศอื่น ๆ ด้วย เช่น สภาประชาชาติสากล องค์การข้าหลวงใหญ่ผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติ การที่ผู้แทนประเทศอื่นและผู้แทนองค์การระหว่างประเทศเข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องชาวเวียดนามอพยพในประเทศไทย โดยเฉพาะผู้แทนสภาประชาชาติสากล และผู้แทนสภาประชาชาติเวียดนามเหนือ นั้นได้ก่อให้เกิดปัญหาและสร้างความไม่ไว้วางใจขึ้นกับรัฐบาลไทย เพราะทางการไทยมีความหวาดระแวงเสมอว่าผู้แทนสภาประชาชาติเวียดนามเหนือจะเข้ามาปลุกปั่นยุยงชาวเวียดนามอพยพ ทางกรมไทยจึงติดตามพฤติกรรมอย่างใกล้ชิด (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (1) มท. 3.1.7.4/45) รวมถึงผู้แทนสภาประชาชาติสากลเองก็ถูกทางการไทยมองว่า “เป็นผู้ที่รักษาสภาพประโยชน์ของเวียดนามเหนือมากกว่าที่จะวางตัวเป็นกลาง” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต.90.3.3.1/8)

แม้ว่า ผู้แทนองค์กรเหล่านี้จะถูกมองจากรัฐบาลไทยอย่างไม่ไว้วางใจ แต่ในทางกลับกันบุคคลเหล่านี้ นับเป็นที่พึ่งของชาวเวียดนามอพยพ เพราะทำให้ข้อเรียกร้องของพวกเขาได้รับการตอบสนองแก้ไข เช่น ในกรณีที่เกิดขึ้นกับนายยี เหยียน ชาวเวียดนามอพยพ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ร้องเรียนว่าถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจยึดยึดข้อหาหมิ่นสุราเถื่อนไว้ในครอบครอง กรณีนี้นอกจากนี้จะร้องเรียนด้วยตนเองแล้ว ชาวเวียดนามอพยพในพื้นที่เดียวกันยังช่วยกันเขียนจดหมายร้องเรียนเรียกร้องความเป็นธรรมให้กับยี อีกทั้งสภาประชาชาติเวียดนามเหนือยังเคลื่อนไหวติดต่อกับทางการไทยเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน ค.ศ. 1961 ให้สอบสวน

เรื่องนี้ให้แจ้งกระจ่าง (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (1) มท.3.1.7.4/18) ส่วนกรณีของผู้แทนกาชาดสากลนั้น เมื่อเดินทางไปสำรวจชาวเวียดนามอพยพในจังหวัดต่าง ๆ ก็มีชาวเวียดนามอพยพเดินทางเข้ามายื่นเรื่องร้องเรียนหลายเรื่องด้วยกัน ทางผู้แทนกาชาดสากลก็ให้การช่วยเหลือตามสมควร (สภากาชาดไทย, แฟ้มที่ 1 ปีที่ 2, 2502)

ตามรายงานของเจ้าหน้าที่ไทย เคียงเป็นชาวเวียดนามที่มีอิทธิพลในพื้นที่หรือเป็นระดับหัวหน้าของชาวเวียดนามอพยพ ซึ่งภาครัฐของไทยเฝ้าจับตาพฤติกรรมของเคียงมาโดยตลอด (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (1) มท.3.1.7.4/67) นี่อาจเป็นเหตุผลที่ทำให้เข้าใจได้ว่า เพราะเหตุใดผู้แทนสภากาชาดเวียดนามเหนือจึงรับรู้เรื่องราวการถูกจับกุมและหายตัวไปของเคียงและหิบบยกขึ้นมาเจรจากับรัฐบาลไทย นอกจากนี้ ยังปรากฏว่าการถูกจับกุมตัวและหายตัวไปของเคียงนั้นเป็นที่รับรู้ในหมู่ชาวเวียดนามอพยพในจังหวัดนครพนม ดังจะเห็นได้จาก จดหมายร้องเรียนของกลุ่มชาวเวียดนามอพยพที่อาศัยอยู่บ้านนาจอก ต.หนองญาติ จ.นครพนม (ห่างจากบ้านของเคียงไปเป็นระยะทางเกือบ 30 กิโลเมตร) เมื่อ ค.ศ. 1967 ซึ่งร้องเรียนเรื่อง ชาวเวียดนามอพยพในหมู่บ้านถูกเจ้าหน้าที่รัฐจับกุมตัวไป ได้ระบุว่า เกรงจะเป็นเหมือนกรณีที่เกิดขึ้นกับนายเคียงที่ถูกจับกุมเมื่อ ค.ศ. 1966 (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (1) มท.3.1.7.4/63)

ดังนั้น จดหมายร้องเรียนของชาวเวียดนามอพยพนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงกระบวนการในการเอาตัวรอดรูปแบบหนึ่ง โดยการพยายามส่งเสียงเรียกร้องเพื่อให้ทางการ หรือ หน่วยงานระหว่างประเทศอื่น ๆ เข้ามาช่วยเหลือความทุกข์ร้อนของตนเองแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวเวียดนามอพยพด้วยกัน อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของความคิด ทักษะคติของชาวเวียดนามอพยพต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชาวเวียดนามอพยพได้เป็นอย่างดีด้วย

อย่างไรก็ตาม การเรียกร้องหรือกดดันภาครัฐของไทยนั้น ชาวเวียดนามอพยพใช้วิธีอื่นด้วย เช่น การชุมนุมของหญิงเวียดนามอพยพกว่า 1,500 คน เพื่อเรียกร้องขอความเห็นใจจากรัฐบาลเมื่อคราวที่รัฐบาลนำชายฉกรรจ์ชาวเวียดนามอพยพ ย้ายไปยังจังหวัดภาคใต้ของประเทศไทยเมื่อ ค.ศ. 1953 (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท.0201.2.1.14/17) การโกนศีรษะประท้วงเพื่อแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ ดังเนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์เกียรติศักดิ์ ฉบับวันที่ 28 มิถุนายน ค.ศ. 1953 ที่พาดหัวข่าวว่า “อิสลามโกนหัวไว้ทุกข์กันทุกครัวเรือน” พร้อมกับเนื้อหาข่าวที่ระบุว่า ชาวเวียดนามที่อำเภอมุกดาหาร จังหวัดนครพนม ซึ่งมีนายไก่อหลางและนายบาพักเป็นผู้นำประท้วง ได้ออกคำสั่งให้ชาวเวียดนามทุกคนโกนหัวเป็นการไว้ทุกข์แก่ครอบครัวที่ถูกทางการส่งไปยังภาคใต้ ยิ่งไปกว่านั้นยังมีการออกคำสั่งห้ามชาวเวียดนามขายสินค้าให้กับชาวไทยและชาวเวียดนามที่เป็นพวกบ่าวค้าอีกด้วย (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (3) สร.0201.24/1)

บทสรุป

ครอบครัวของเคียงทำให้เราเห็นชนบทที่แตกต่างออกไปจากชนบทปกติของชาวเวียดนามในเรื่องการใช้ชื่อนามสกุล เพราะลูกของเคียงใช้ชื่อไทย และใช้นามสกุลตามมารดาซึ่งโดยปกติตามชนบทเวียดนามลูกต้องใช้ชื่อนามสกุลของบิดา แต่ที่เป็นเช่นนั้นนั้นก็เพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิต การใช้ชื่อนามสกุลไทยเกี่ยวข้องกับสัญชาติไทยซึ่งชาวเวียดนามอพยพส่วนมากไม่ได้รับ แต่การที่ถูกหลานมีสัญชาติไทยย่อมส่งผลดีต่อชีวิตในอนาคต และลดปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นกับบิดามารดาด้วย หรืออาจกล่าวได้ว่า สัญชาตินั้นมีผลสำคัญในการดำเนินชีวิตไม่ใช่เพียงการได้รับสิทธิต่าง ๆ เท่านั้นแต่ยังรวมไปถึงการประกอบอาชีพด้วย

เป็นที่ทราบกันดีว่า ชาวเวียดนามอพยพในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนมักประกอบอาชีพจำพวกช่าง เกษตรกรรม ค้าขาย และอาชีพรับจ้างอื่น ๆ แต่เมื่อศึกษาเรื่องราวของเคียงทำให้เห็นว่า ครอบครัวชาวเวียดนามอพยพอย่างครอบครัวเคียงนั้นมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายมาก ซึ่งนำไปสู่ประเด็นคำถามที่ว่า

มีความจำเป็น มากเพียงใดที่จะต้องประกอบอาชีพที่หลากหลายเช่นนี้ จากการศึกษาทำให้พบว่า สาเหตุหนึ่งเป็นเพราะ กฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมอาชีพของประเทศไทยที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทำให้พวกเขาต้องมีอาชีพที่หลากหลายเพื่อความมั่นคงในชีวิต นอกจากนี้ ชีวิตที่อยู่ในฐานะ “ญวนอพยพ” ซึ่งไม่ได้รับสิทธิพลเมืองอย่างประชาชนทั่วไป การจะเอาตัวรอดได้นั้นจำเป็นต้องมีฐานะการเงินที่มั่นคงเพราะนำมาซึ่งความสะดวกในการดำเนินชีวิต มากไปกว่านั้น ทรัพย์สินเงินทองยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการอยู่ร่วมสังคมอีกด้วย ชาวเวียดนามอพยพนั้นมีสิ่งที่ปฏิบัติกันภายในชุมชนเป็นปกติ คือ การเรียไรเงินส่งกลับประเทศ เพื่อช่วยขบวนการเวียดนามในการกู้ชาติ นี่คือภาษีทางสังคมอย่างหนึ่งที่ชาวเวียดนามอพยพจะต้องจ่ายเพื่อแลกกับการยอมรับภายในชุมชนชาวเวียดนามอพยพด้วยกัน การพึ่งพากันเองภายในชุมชนก็ถือเป็นวิธีสำคัญวิธีหนึ่งในการเอาตัวรอด

ประโยชน์อันเกิดจากการอยู่รวมกันเป็นชุมชนชาวเวียดนามอพยพที่เห็นได้ชัดเจน คือ การเขียนจดหมายร้องเรียน ซึ่งถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสียงของชาวเวียดนามอพยพต่อผู้มีอำนาจ ลักษณะของจดหมายร้องเรียนมีทั้งที่เป็นแบบส่วนบุคคล แต่ที่นิยมกันมาก คือ การร่วมกันส่งในนามชุมชน ด้วยสถานะที่ไร้สิทธิไร้เสียงในประเทศไทย การรวมกลุ่มกันเพื่อร้องเรียนย่อมทำให้ชาวเวียดนามอพยพมีเสียงที่ดังมากขึ้น เป็นการเพิ่มโอกาสให้ปัญหาที่พบเจอในการดำเนินชีวิตได้รับการแก้ไข นอกจากนี้ การที่ชาวเวียดนามอพยพส่งจดหมายร้องเรียนไปยังหลายภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ยังสะท้อนให้เห็นความพยายามในการหาช่องทางให้เสียงเรียกร้องของตนเองได้รับการเหลียวแลมากที่สุดอีกด้วย

ชีวิตของเคื่องนั้นเป็นตัวอย่างชีวิตของชาวเวียดนามอพยพรายหนึ่งจากจำนวนหลายหมื่นคน เรื่องราวที่เกิดขึ้นกับเคื่องอาจไม่ใช่เรื่องราวที่สะท้อนภาพรวมทั้งหมดของชีวิตชาวเวียดนามอพยพ แต่เนื่องจากการศึกษาเรื่องราวของชาวเวียดนามอพยพในภาพรวมที่มีการศึกษามาเป็นจำนวนมากแล้วนั้น ยังละเลยรายละเอียดบางประเด็นไป การศึกษาโดยผ่านกรณีชาวเวียดนามอพยพบางรายนั้นจึงอาจทำให้พบข้อมูลที่ช่วยเพิ่มมิติหรือมุมมองใหม่ที่มองข้ามมาก่อนดังที่บทความนี้ได้แสดงให้เห็น นอกจากนี้ เรื่องราวของเคื่องยังเป็นหลักฐานเอกสารที่ถูกบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แม้จะเป็นการบันทึกของหน่วยงานราชการ แต่มีเนื้อหาประกอบไปด้วยคำให้การของครอบครัว และบุคคลที่เกี่ยวข้องกับคดีความของเคื่อง เมื่อนำมาอ่านอย่างพิถีพิถะระหัดก็จะทำให้เห็นว่า รายงานเหล่านี้ไม่ใช่เพียงบันทึกการทำงานของหน่วยงานราชการ แต่เป็นบันทึกที่สะท้อนถึงความพยายามในการเอาตัวรอดของชาวเวียดนามอพยพ ซึ่งถูกควบคุมจับตาโดยรัฐอย่างเข้มงวดเนื่องจากชาวเวียดนามอพยพบางคนหรือบางกลุ่มอาจทำผิดกฎหมาย หรือมีพฤติกรรมที่ไม่เป็นไปตามครรลองของรัฐไทยในช่วงเวลานั้น เรื่องราวเหล่านี้ ผู้วิจัยอาจไม่ได้รับข้อมูล หรือ ได้รับข้อมูลที่คลาดเคลื่อน หากใช้เฉพาะข้อมูลจากการพูดคุยสัมภาษณ์ชาวเวียดนามอพยพแบบประวัติศาสตร์บอกเล่า เพราะเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายเป็นประเด็นที่มีความอ่อนไหว ซึ่งอาจกระทบบุคคลอื่น ๆ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ในประเด็นนี้จึงมีข้อจำกัด

เอกสารอ้างอิง

เอกสารชั้นต้น

- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (1) มท.3.1.7.4/18. (10 กรกฎาคม 2506). *เรื่อง จดหมายร้องเรียนของชาวเวียดนาม*
 _____ . (1) มท.3.1.7.4/45. (6 ก.ย. 2506 – 24 ส.ค. 2507). *เบิกเบี้ยเลี้ยงในการส่งชาวเวียดนามกลับ*
 _____ . (1) มท.3.1.7.4/55. (14 ต.ค.2507). *หัวข้อบรรยาย เรื่อง ปัญหาเกี่ยวกับชาวญวนอพยพ โดย*
นายพ่วง สุวรรณรัฐ รองปลัดกระทรวงมหาดไทย
 _____ . (1) มท.3.1.7.4/58. (16 ก.ค. 2508). *ญวนอพยพนัดแนะเดินขบวน อาจใช้วิธีสไตรค์ไม่ขายของ*
 _____ . (1) มท.3.1.7.4/61. (21 พ.ค. 2513). *บุตรชาวเวียดนามอพยพขอมีบัตรประจำตัวประชาชน*

- _____ . (1) มท.3.1.7.4/63. (17 ธ.ค. 2509 – 10 ส.ค. 2510). คำร้องของชาวเวียดนาม
- _____ . (1) มท.3.1.7.4/67. (22 ต.ค. 2513 – 18 มี.ค. 2514). การจับกุมชาวญวนอพยพ (นายเชียวฟามดิน)
- _____ . (3) สร.0201.24/1. (28 มิถุนายน 2496). หนังสือพิมพ์เกียรติศักดิ์ ฉบับวันที่ 28 มิถุนายน 2496
- _____ . กต.90.3.3.1/16. (2518). รายงานความเคลื่อนไหวของญวนอพยพในประเทศไทย 2518
- _____ . กต.90.3.3.1/14. (2516). การพิจารณาขอความช่วยเหลือจากสำนักงานข้าหลวงใหญ่สำหรับผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติ (ฐานะของคนญวนอพยพ)
- _____ . กต.90.3.3.1/8. (2503). พฤติการณ์ของนายดุรงค์ ผู้แทนสภาภาษาตาสากล
- _____ . มท.0201.2.1.14/17. (2496). รายงานเหตุการณ์ด้านอินโดจีนซึ่งเป็นงานในหน้าที่ของกองการต่างประเทศ (พ.ศ. 2496) ปีที่ 1
- _____ . มท.2.3. (2496). หนังสือพิมพ์สยามนิกร ฉบับวันที่ 15 มิถุนายน 2496
- _____ . มท.0201.2.1.42/1. (2496). คำชี้แจงของกระทรวงมหาดไทย เรื่องการอพยพชาวญวน สภาภาษาตาสากล, แผ่นที่ 1 ปีที่ 2. (2502). “รายงานของนายแพทย์เฉลิม บุณณะนันท์ ในการไปเยี่ยมญวนอพยพกับ Mr.Durand 2 ฉบับ”
- _____ , แผ่นที่ 4 ปีที่ 2. (2505). “หนังสือผู้ว่าราชการจังหวัด - ประธานกรรมการกลาง ส่งรายงานและบัญชีทรัพย์สินของชาวเวียดนาม เรื่องข้อขัดแย้งมาเพื่อพิจารณา”
- ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 337. (13 ธันวาคม 2515). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 89 ตอนที่ 190. หน้า 140.
- พระราชกฤษฎีกากำหนดงานในอาชีพและวิชาชีพที่ห้ามคนต่างด้าวทำ พ.ศ. 2516. (14 มีนาคม 2516).
- ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 90 ตอนที่ 24. หน้า 14 - 19.
- พระราชกฤษฎีกากำหนดอาชีพ และวิชาชีพไว้สำหรับเฉพาะคนไทย (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2503. (31 ธันวาคม 2503).
- ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 77 ตอนที่ 112. หน้า 23 - 26.
- พระราชกฤษฎีกากำหนดอาชีพและวิชาชีพไว้สำหรับเฉพาะคนไทย (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2495. (23 กันยายน 2495).
- ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 69 ตอนที่ 58. หน้า 1135 - 1138.
- พระราชกฤษฎีกากำหนดอาชีพและวิชาชีพไว้สำหรับเฉพาะคนไทย (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2487. (24 พฤศจิกายน 2487).
- ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 61 ตอนที่ 72. หน้า 1143 - 1145.
- พระราชกฤษฎีกากำหนดอาชีพและวิชาชีพไว้สำหรับเฉพาะคนไทย (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2508. (16 มีนาคม 2508).
- ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 82 ตอนที่ 23. หน้า 140 - 143.
- พระราชกฤษฎีกากำหนดอาชีพและวิชาชีพไว้สำหรับเฉพาะคนไทย พ.ศ. 2492. (15 กุมภาพันธ์ 2492).
- ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 66 ตอนที่ 10. หน้า 57 - 60.
- พระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2496. (3 กุมภาพันธ์ 2496). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 70 ตอนที่ 10. หน้า 163 - 165.
- พระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2499. (12 กุมภาพันธ์ 2500). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 74 ตอนที่ 15. หน้า 431 - 435.
- พระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2495. (12 กุมภาพันธ์ 2495). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 69 ตอนที่ 10. หน้า 103 - 112.
- พระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508. (4 สิงหาคม 2508). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 82 ตอนที่ 62. หน้า 1 - 14.
- เอกสารชั้นรอง
- ขจัดภัย บุรุษพัฒน์. (2521). ญวนอพยพ. ดวงกมล.
- ชนนันท์ บุนนรรณ. (2545). นโยบายชาวเวียดนามอพยพของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2491-2500. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธัญญาทิพย์ ศรีพนา. (2548). เหวียต เกี่ยวในประเทศไทยกับความสัมพันธ์ไทย-เวียดนาม. ศรีบูรณคอมพิวเตอร์.
- นิษฐานถ นิลดี. (2555). ขบวนการคอมมิวนิสต์ในเวียดนาม ค.ศ. 1945-1975. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ผุสดี จันทวิมล. (2541). เวียดนามในเมืองไทย. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พวงทอง รุ่งสวัสดิทรัพย์ ภัวกรพันธ์. (2541). สงครามเวียดนาม: สงครามกับความจริงของ ‘รัฐไทย’. โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- พิสิฐ อำนวยเงินตรา. (2560). การปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม จังหวัดอุดรธานี. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 13(1), 207-224.

- ไพฑูรย์ ดัสเช. (2527). ปัญหาชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย: เอกภาพกับคอมมิวนิสต์. ศูนย์วิจัยคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิชา ประสานเกลียว, สุรพล วัฒนธรรม, ปรีมาศ อุดศักดิ์, และ อศินีย์ ทองนิรมล. “ชาวนวนอพยพในประเทศไทย,” (2521). ใน *ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย*. ลิขิต ธีรเวคิน (บรรณาธิการ). [ม.ป.ท.: ม.ป.พ.]
- วิชาญ จำปีศรี. (2516). *ชาวนวนอพยพกับความมั่นคงของชาติ*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศรีบุญ สุขรี. (2557). การขยายบทบาททางเศรษฐกิจของ “ชาวเวียดนามอพยพ” ในเขตเทศบาลนครพนม ตั้งแต่ พ.ศ. 2488 ถึง 2553. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ]. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อัษฎา วสนา. (2558). ปัญหาของการได้สัญชาติไทยภายหลังการเกิด: กรณีศึกษาชาวเวียดนามอพยพ ชันบุตรและชั้นหลาน. *วารสารการบริหารท้องถิ่น*, 8(3), 89-106.
- Amrith, S. (2011). *Migration and Diaspora in Modern Asia*. Cambridge University Press.
- Goscha, C. E. (1999). *Thailand and the Southeast Asian Networks of the Vietnamese Revolution, 1885 – 1954*. Curzon Press.
- Stein, B. (1979). Occupational Adjustment of Refugees: The Vietnamese in the United States. *The International Migration Review*, 13(1), 25-45.
- เจิ่น อ้วน กวี. (2000). *ความสัมพันธ์ระหว่างลาว - ไทย จากเอกสารหายาก (ระบอบที่ XVII - XIX)*. ดาโออีไฉ.